

ІНСТИТУТ СПОЖИВЧОГО БАНКРУТСТВА ЯК НОВЕЛА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

INSTITUTE OF CONSUMER BANKRUPTCY AS A NOVEL OF NATIONAL LEGISLATION: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

Довгань В.М., студентка II курсу магістратури

Навчально-науковий інститут права Державного податкового університету

Боднарчук О.І., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри приватного права
Державний податковий університет

У статті досліджується питання інституту споживчого банкрутства як новели національного законодавства. Адже прийняття Кодексу України з процедур банкрутства та введення в національне законодавство новели – інституту банкрутства фізичних осіб-непідприємців, раніше не застосовуваний у національному правовому полі, викликало чимало дискусій, обговорень та досліджень з боку вчених. Встановлено, що причиною поширення банкрутства фізичних осіб є: зміни у монетарній або кредитно-фінансовій політиці держави; неефективне розпорядження власними коштами; надмірність взятих на себе фінансових зобов'язань; дефіцит робочих місць; низький рівень заробітної плати; підвищення вартості товарів щоденного вжитку, а останнім часом ще й застосування в державі карантинних заходів у зв'язку із поширенням COVID-19. Проаналізовано інститут банкрутства фізичної особи в Україні та досліджено переваги та недоліки практичного застосування його правових норм. Отже, встановлено, що основними перевагами споживчого банкрутства є захист прав інтересів боржників, надання їм можливості акумулювання коштів та відновлення платоспроможності. До недоліків інституту банкрутства фізичних осіб належать: ризик завдання шкоди економічній та соціальній безпеці держави, незадоволення законних вимог кредитора, поширення шахрайства, навмисне ухилення боржників від виконання кредитних зобов'язань та багато інших. У ході дослідження було розглянуто чинне національне законодавство, правова доктрина та ефективність застосування на практиці правових норм інституту споживчого банкрутства. З'ясовано, що сучасний стан інституту споживчого банкрутства потребує неабиякої уваги з боку правової доктрини та суттєвого реформування чинного законодавства.

Ключові слова: банкрутство, інститут банкрутства фізичної особи, споживче банкрутство, платоспроможність, боржник, кредитор.

The article examines the issue of the institution of consumer bankruptcy as a novelty of national legislation. After all, the adoption of the Bankruptcy Code of Ukraine and the introduction into national law of a novelty – the institution of bankruptcy of individuals-non-entrepreneurs, previously not used in national law, has caused much discussion, debate and research by scientists. It is established that the reasons for the spread of bankruptcy of individuals are: changes in monetary or credit and financial policy of the state; inefficient disposal of own funds; redundancy of financial commitments; shortage of jobs; low wages; increase in the cost of everyday consumer goods, and more recently the application of quarantine measures in the country in connection with the spread of COVID-19. The institute of bankruptcy of an individual in Ukraine is analyzed and the advantages and disadvantages of practical application of its legal norms are investigated. Therefore, it is established that the main advantages of consumer bankruptcy are the protection of the rights of debtors, giving them the opportunity to accumulate funds and restore solvency. Disadvantages of the institution of bankruptcy of individuals include: the risk of harm to the economic and social security of the state, failure to meet the legal requirements of the creditor, the spread of fraud, deliberate evasion of debtors from credit obligations and many others. In the course of the research the current national legislation, legal doctrine and the effectiveness of the application of the legal norms of the institute of consumer bankruptcy in practice were considered. It was found that the current state of the institution of consumer bankruptcy requires considerable attention from legal doctrine and significant reform of existing legislation.

Key words: bankruptcy, institute of bankruptcy of an individual, consumer bankruptcy, solvency, debtor, creditor.

Постановка проблеми. З прийняттям Кодексу України з процедур банкрутства в національну правову доктрину прийшло чимало новел, однак поняття так званого «споживчого» банкрутства, що раніше не було врегульовано на законодавчому рівні та не мало використання на практиці, стало основним та найбільш обговорюваним. Науковці передбачали неабияке поширення застосування правових норм з процедури споживчого банкрутства та навіть очікувалось зловживання такими нормами з боку боржників, однак за наявності певних недоліків значного поширення у використанні не відбулось.

Впровадження інституту банкрутства фізичної особи, врегулювання цього питання на законодавчому рівні викликало масу обговорень, досліджень та дискусій у правовій доктрині. Підвищений інтерес спричинений актуальністю та спірністю цього питання. Дослідженням питання банкрутства фізичної особи в Україні займалися такі науковці, як І.М. Алмаші, М.М. Алмаші, Д.А. Арзянцева, О.І. Боднарчук, О.Г. Боднарчук, Т.О. Плигач, В.С. Чубань, та багато інших. Їхні наукові праці базуються на дослідженні національного законодавства та зарубіжного досвіду, становлять основу правової доктрини інституту банкрутства фізичної особи в Україні.

Метою статті є дослідження інституту споживчого банкрутства як новели національного законодавства

та аналіз переваг і недоліків щодо впровадження інституту банкрутства фізичної особи.

Виклад основного матеріалу. Недоліки та колізії національного законодавства за наявності некодифікованої маси нормативно-правових актів, перебування держави в умовах економічної кризи, необхідність залучення іноземних інвестицій, важливість реформування інституту банкрутства та неплатоспроможності зумовили прийняття кодифікованого нормативно-правового акта, який би врегулював у повному обсязі інститут банкрутства та неплатоспроможності як юридичних, так і фізичних осіб.

Тому 18 жовтня 2018 року було прийнято Кодекс України з процедур банкрутства [1], який «є вже четвертою спробою законодавця з моменту незалежності України суттєво змінити законодавство про банкрутство» [2, с. 5].

До прийняття кодифікованого нормативно-правового акта правовідносини у сфері банкрутства врегулював Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (втратив чинність) [3], який паралельно зі становленням та формуванням України як незалежної держави втрачав свою актуальність, створюючи лише колізії в чинному законодавстві.

Адже банкрутство фізичної особи тривалий час було однією із тем, яка вимагала конкретизації та відокремлення від інших суб'єктів господарювання. Тому з прийняттям

нового нормативно-правового акта тенденції вирішення справ у господарських судах значно змінилися. Зокрема, значна кількість науковців впевнені в тому, що це має позитивні наслідки для економічного розвитку держави, однак є і чимало тих, хто проти таких дій [4, с. 214].

Прийняття кодифікованого нормативно-правового акта з процедур банкрутства вводило в національне законодавство новелу – інститут банкрутства фізичних осіб-непідприємців, раніше не застосовуваний у національному правовому полі.

Тому Кодекс України з процедур банкрутства [1] регламентує банкрутство як визнання господарським судом неспроможності боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедури санації та реструктуризації і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Кодексом, грошові вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури.

Статтею 115 Кодексу України з процедур банкрутства визначено [1], що провадження у справі про неплатоспроможність боржника – фізичної особи або фізичної особи-підприємця може бути відкрите лише за заявою боржника. Відповідно, боржник має право звернутися до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність у разі, якщо:

1) розмір прострочених зобов'язань боржника перед кредитором (кредиторами) становить не менше 30 розмірів мінімальної заробітної плати;

2) боржник припинив погашення кредитів чи здійснення інших планових платежів у розмірі більше 50 відсотків місячних платежів за кожним з кредитних та інших зобов'язань упродовж двох місяців;

3) ухвалено постанову у виконавчому провадженні про відсутність у фізичної особи майна, на яке може бути звернено стягнення;

4) існують інші обставини, які підтверджують, що найближчим часом боржник не зможе виконати грошові зобов'язання чи здійснювати звичайні поточні платежі (загроза неплатоспроможності).

Зокрема, економічна ситуація в державі та національна ідентичність українського народу, безумовно, впливає на рівень життя населення. Дефіцит робочих місць, низький рівень заробітної плати, підвищення вартості товарів щоденного вжитку, а особливо застосування в державі карантинних заходів у зв'язку із поширенням COVID-19 – все це стало передумовою неплатоспроможності громадян України.

Відповідно, причини банкрутства фізичних осіб різні, з-поміж них – неефективне розпорядження власними активами або надмірність взятих на себе фінансових зобов'язань. Також причинами можуть бути зміни у монетарній або кредитно-фінансовій політиці держави. Наявність таких факторів призводить до неплатоспроможності фізичних осіб. Тобто їх нездатності самостійно розрахуватись з кредиторами. Однак сама по собі неплатоспроможність не є банкрутством, а лише його передумовою [5 с. 457].

Варто зазначити, що правова доктрина давно досліджувала питання необхідності впровадження інституту банкрутства фізичних осіб, спираючись на зарубіжний досвід. Однак впровадження інституту банкрутства фізичних осіб є доволі дискусійним питанням.

Як зазначає О.І. Боднарчук, «розвиток споживчого кредитування в Україні створив набагато більшу, порівняно з іншими країнами, небезпеку для економічної та соціальної стабільності суспільства, і цьому передували такі причини, як:

– валютні ризики втрати доходів, які існують для українського населення;

– відставання у розвитку публічних систем регуляторного впливу;

– відсутність у населення орієнтури на «справедливу» підприємницьку діяльність та слабка асиміляція населення до нових ринкових умов» [6, с. 230].

Д.А. Арзянцева вважає, що «головною проблемою процедури банкрутства в Україні є її неефективність. Найкраще тому підтвердження – це статистика, яка вказує, що кредитор у середньому отримує менше 10% від розміру своїх грошових вимог, тобто лише 9–10 грн зі 100 грн боргу. Причиною цього є ініціювання справи про банкрутство в той момент, коли наявний розмір заборгованості підприємства не залишає можливості відновити платоспроможність чи повністю задовольнити вимоги кредиторів через застосування ліквідаційної процедури» [7, с. 116].

Загалом, на думку деяких науковців, банкрутство фізичної особи – це негативне явище, яке спричинить шкоду і нашому суспільству, і державі, оскільки в умовах недосконалого законодавства та нестабільної економіки воно може посприяти ухиленню боржників від виконання боргових зобов'язань, знизити гарантії захисту прав кредиторів [8].

Спираючись на притаманну українському населенню ідентичність, варто зазначити наявність певних ризиків активного застосування норм інституту банкрутства фізичної особи, а саме навмисне ухилення від погашення наявної заборгованості перед кредитором, недобросовісне застосування норм права з метою незаконного збагачення, поширення здійснення шахрайських дій і т.д.

Деякими фахівцями критикуються також способи реалізації процедури банкрутства фізичної особи. Зокрема, пропонується застосовувати прощення боргу тільки тим боржникам, які мають загрозу неплатоспроможності через нещасний випадок або інші об'єктивні обставини, існування яких не залежить від волі останнього (наприклад, тяжка хвороба чи втрата джерела доходу) [9].

Як певний дискримінаційний момент стосовно фізичних осіб-боржників є те, що господарський суд за клопотанням арбітражного керуючого або з власної ініціативи може прийняти рішення про тимчасову заборону боржнику без дозволу суду виїжджати за кордон на період здійснення провадження у справі про неплатоспроможність, якщо боржник вчиняє дії, спрямовані на перешкоджання проведенню стосовно нього процедур, передбачених Кодексом з процедур банкрутства [5, с. 457].

Варто зауважити, що науковці буквально розділились у поглядах: одні наголошують на перевагах практичного застосування норм інституту так званого «споживчого» банкрутства, інші – дослідили низку суттєвих недоліків такої новели національного законодавства, спираючись на національну ідентичність українського народу.

Так, О.І. Боднарчук відзначає і позитивний аспект впровадження інституту банкрутства фізичної особи в національне законодавство: «Введення інституту банкрутства фізичних осіб у правову систему України є доцільним та сприятиме захисту інтересів кредиторів. Повернення боржником споживчих кредитів банкам є одним з основних пріоритетів процедури банкрутства фізичних осіб» [6, с. 232].

В.С. Чубань вважає, що «банкрутство може стати дієвим механізмом як для боржника-фізичної особи, щоб зберегти та акумулювати свої активи чи відновити платоспроможність, так і для кредитора. Кредитор шляхом участі у зборах кредиторів має можливість реально впливати на виконання зобов'язань боржника, а не лише спостерігати зі сторони, як це відбувається у звичайному виконавчому провадженні» [10, с. 133].

Однак більше переваг у впровадженні процедури банкрутства фізичної особи виникає насамперед для боржника, аніж кредитора. Захист інтересів громадян, безумовно, є пріоритетом національного законодавства, проте так само важливо охороняти інтереси кредиторів задля економічного розвитку держави.

Науковець В.С. Чубань виділяє низку переваг процедури банкрутства фізичної особи саме для боржника, зокрема:

– в процедурі банкрутства борги, не задоволені через недостатність майна, вважаються погашеними;

– з моменту відкриття провадження у справі про неплатоспроможність боржника припиняється нарахування штрафних санкцій та відсотків за зобов'язаннями. Так само не застосовується індекс інфляції за весь час прострочення виконання зобов'язань, під час дії мораторію;

– арешт майна та інші обмеження щодо боржника накладаються виключно судом у рамках справи про банкрутство;

– податковий борг, що виник протягом трьох років до дня винесення ухвали про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність боржника, визнається безнадійним та списується в процедурі реструктуризації боргів боржника [10, с. 133].

Висновки. Отже, із вищезазначеного можна зробити висновок, що причиною поширення банкрутства фізичних осіб є: зміни у монетарній або кредитно-фінансовій політиці держави; неефективне розпорядження власними коштами;

надмірність взятих на себе фінансових зобов'язань; дефіцит робочих місць; низький рівень заробітної плати; підвищення вартості товарів щоденного вжитку, а останнім часом ще й застосування в державі карантинних заходів у зв'язку із поширенням COVID-19. Інститут банкрутства фізичної особи в Україні є недосконалим, містить низку суттєвих переваг та недоліків. Основними перевагами споживчого банкрутства є захист прав інтересів боржників, надання їм можливості акумулювання коштів та відновлення платоспроможності. Однак, на нашу думку, недоліки інституту споживчого банкрутства переважають: ризик завдання шкоди економічній та соціальній безпеці держави, незадоволення законних вимог кредитора, поширення шахрайства, навмисне ухилення боржників від виконання кредитних зобов'язань і т.д. Тому вважаємо за доцільне удосконалити нормативно-правову базу інституту споживчого банкрутства, а саме Кодекс України з процедур банкрутства – Книгу четверту «Відновлення платоспроможності фізичної особи».

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19> (дата звернення: 19.01.2022).
2. Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства : збірка наукових статей / за редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С.В. Жукова. Київ : Алерта, 2019. 216 с.
3. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 14 травня 1992 року № 2343-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12> (дата звернення: 19.01.2022).
4. Шостак К.Р. Введення інституту процедури банкрутства фізичної особи: поняття та значення. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні* : збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару, м. Львів, 11 листопада 2021 р., Львів, 2021, С. 213–215.
5. Алмаші І.М., Алмаші М.М. Визнання фізичної особи банкрутом: суттєва новела законодавства України. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 21 травня 2021 р., Одеса, 2021, С. 454–458.
6. Боднарчук О.І., Плигач Т.О. Інститут банкрутства фізичних осіб у правовій системі України. *Ірпінський юридичний часопис*. 2020. Випуск 2 (4). С. 225–232.
7. Арзянцева Д.А. Напрями розвитку інституту банкрутства в Україні. *Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Хмельницький, 23 квітня 2019 р., Хмельницький, 2019, С. 116–120.
8. Гвоздй В.В. Банкрутство фізичних осіб. Панацея чи біда для пересічного громадянина?: вебсайт. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitics/24412_bankrutstvo-fzichnikh-osb-panatseya-chi-bda-dlya-pereschnogo-gromadyanina (дата звернення: 20.01.2022).
9. Поляков Р. Банкрутство фізичних осіб – «новий» інститут віком понад 2 тисячі років: вебсайт. URL: <https://zib.com.ua/ua/140297.html> (дата звернення: 20.01.2022).
10. Чубань В.С. Сучасні тенденції банкрутства фізичних осіб. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні* : збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару, м. Львів, 13 листопада 2020 року, Львів, 2020, С. 131–133.